

नेपालमण्डल

अनुसन्धानमूलक सामयिकी

पिथँ ३ ने.सं. ११२७ कछला

पिकाक
नेपालमण्डल अनुसन्धान गुथि
ल.पु.जि.प्र.का.द.नं २३७/०६३/६४
यलध्वखा,
यलउपमहानगरपालिका - १०
फोन ४२४८०१२

देव फोटो :
चित्तधर 'हृदय'
(ल्याय्म्हया वैशय्)
दुनेया किपा चित्तधर
'हृदय'जुं हे च्वया:दीगु ख: ।

देवः फोटो सौजन्य :
नरेशवीर शाक्य

टाइप सेटिङ्ग
रजमाइल डेस्कटप
९८४१२७४७०९ तापाहिति

मू १५/-

सम्पादकीय

नेपालमण्डल अनुसन्धान गुथिं नेपालमण्डल दुने च्वंगु सुलाच्वंगु, तनाच्वंगु अभिलेख, ग्रन्थ व थीथी हलंज्वलंया लिधँसाय् सत्यता लुइका: ब्वमिया न्ह्योने ब्वया: बिइगु तातुनां लसता पौ कथं, ईया माग कथं मालेगु याना: वयाच्वंगु दु। साहित्य, कला, धर्म, इतिहास, दर्शन छुं नं विषय गुगु आ:तक पृथ्वीया गर्भय् हे लाना: च्वंगुयात चा लिकया उला: क्यनेगु ज्या याना: वयाच्वंगु दु।

नेपालमण्डल दुने भाषा, साहित्य, संगीत मेमेगु ख्यलय् योगदान बिया: वंपिं सृजकपिनिगु जीवनीयात नं माला: ब्वयेगु जुयाच्वंगु दु । थुकिया लागि विद्वान वर्गपिन्सं थ:गु च्वसुलिं च्वया: बिया: द्यूसां समाजया लागि उपयुक्त जूसा थुगु लसपा पतिइ दुथ्याके याना: वयाच्वंगु दु ।

थुगु गुथिपाखें पिथनागु थुगु पत्रिकाया ल्याखय् माले च्वज्याया सिद्धान्त, चित्तधर हृदयया माध्यामिक कविता, हरि सिद्धि वंशावलीयात थाय् बियागु दु। लिपा वना: थुगु पत्रिकायात छथाय् तया: सफूया रुपय् ब्वमिपिनि न्ह्योने ब्वयेगु कुत: नं थुगु गुथिपाखें याय्गु जुइ ।

गुथिया मू ज्या धैगु अनुसन्धान ज्यायात न्ह्याकेगु ख: । उकिं छुं नं विषयया अनुसन्धान ज्या न्ह्याकेगु लागि दुज:पिं तयार जुया: च्वंगु दु । फुक्क दुज:पिं स्नातकोत्तर तगिं क्वचाये धुंकूपिं च्वना: छगू गुथि नीस्वना ज्या न्ह्याका: वयाच्वंगुलिं छुं नं संघसंस्था, सरकारी गैरसरकारी संस्थायात आवश्यक जूगु विषययात कया: अनुसन्धान न्ह्याके बिइ मा:सां निरन्तर लगनशील जुया: न्ह्यायेगु लागि तयार जुया: च्वंगु दु। नापं थीथी संघसंस्थायात स्वापू तया: योजना तयार यायेगु ज्या नं जुया: च्वंगु दु। लिपा लिपा थुगु गुथिं पत्रिका पिकायेगु जक मजूसे आवश्यक कथं अनुसन्धानात्मक सफूत नं पिथनेगु कुत: जुइ ।

देया ई व परिस्थितियात ध्यानय् तया: मा:गु कथं समस्याया समाधानया लागि मालेगु ज्या यायेगु थुगु गुथिया मू तातुना ख: । थुकिया लागि ब्वमिपाखें सल्लाह सुझाव बिया: अनुसन्धानया ज्याय् तिब: बिया: दीत नं इनाप याय्।

धलः

चित्तधर 'हृदय'(१०२६-११०२)या माध्यमिक कविता

ईश्वरीमैयाँ श्रेष्ठ

नेपालभाषाया इतिहासयात दुवाला स्वय्बले मल्लकालय् राजकाज चले याइगु प्रशासनिक, राजभाषा व तस्सकं प्रचलित जनभाषाकथं अतिकं च्वन्ह्याःगु भाषा नेपालभाषा खः। नेपाःया इतिहासया छगू ख्युंगु अध्याय राणाकालय् तस्सकं दमन याःगु हुनिं अस्तित्व हे न्हना वनीथें च्वने धुंकूगु नेपालभाषायात तत्कालीन ई ब्यःकथं उत्थान याय्या निंतिं मांभाय् अनुरागी साहित्य ह्यःपिं व्यक्तित्वपिसं थःथःगु ख्यलं थीथीकथं नेपालभाषायात धिसिलाक म्वाका तय्गु ज्या याना वन। मस्तय्त मांभाषं आखः ब्वकंलकि याकन सय्केसीके याइ धैगु विश्वासपूर्ण विचाःयात ल्वय्क ज्या याना वंम्ह माष्टर जगतसुन्दर मल्ल, नेपालभाषा व्याकरण च्वया नेपालभाषा थकाय्गु ज्याय् गुहालि यानावंम्ह शुक्रराज शास्त्री, कविताया ख्यलं नेपालभाषाया पुनर्जागरण हय्गुलि तःधंगु गुहालि याःम्ह योगवीर सिंह अले विदेशय् च्वनाः नं नेपालभाषाया पत्रिका 'बुद्ध धर्म' (१०४५) (लिपा बुद्ध धर्म व नेपालभाषा जूगु) पत्रिका पिथना नेपालभाषा ख्यः चकंकूम्ह नेपालभाषाया दकले न्हापांम्ह पत्रकार धर्मादित्य धर्माचार्य आदिपिनिगु नां नेपालभाषाया इतिहासय् गुबलें महइगु कथं लुँआखलं कियातइ। अथे हे नेपालभाषाया गद्यगुरु पण्डित निष्ठानन्द वज्राचार्यं खँल्हाबल्हाया भाषां 'ललितविस्तर' च्वया दकले न्हापां छापा आखलं पिथना आधुनिक गद्यया लँपु चाय्कल धाःसा महाकवि सिद्धिदास अमात्यं 'सज्जनहृदयाभरण (१०४०) पिथना पद्यया लँपु चाय्का न्ह्यां वन। थुकथं चाःगु लँपुयात 'बुद्धधर्म व नेपालभाषा' पत्रिकां अफ तब्याका वंम्ह धर्माचार्यया तःधंगु योगदान दु।

थ्व हे 'बुद्धधर्म व नेपालभाषा' पत्रिकाय् थ:गु कविता पिथना च्वय्‌गु शुरु यानादीम्ह चित्तधर 'हृदयं' थ:गु मांभाय् नेपालभाषां मदिक च्वयावं वनेगु याना दिल ।

नेपालभाषा साहित्यया विकासय् तस्सकं मू वंगु विस्कं हे योगदान दुम्ह चित्तधर 'हृदय' छम्ह बहुआयामिक प्रतिभाशाली व्यक्तित्व ख: । नेपालभाषाया महाकविकथं प्रतिस्थापित वय्‌क:या च्वसां कविता च्वय्‌गुलि जक लिकुना मच्वं । नेपालभाषा साहित्य व संस्कृतिया प्रवर्द्धन व उत्थानया निर्तिं जीवन पानादीम्ह वय्‌क:या च्वसां कविता नापं बाखं, निवन्ध, प्रवन्ध, प्याखं, इतिहास आदि थीथी विधाया आपालं आपा कृतित पिदंगु दु । उकीमध्ये छगू दर्जनं मयाक काव्यकृति हे दु । नेपालभाषा ख्यलय् अप्पो धैथें विधाय् अभाव पूर्ति याय्‌गु रुपय् च्वसा न्ह्याका: मेमेपिंत नं ह:पा: बियादीम्ह छम्ह प्रेरक व्यक्तित्व वय्‌क:या कविता सफू मध्ये दकले न्हापां पिदंगु काव्यकृति 'पद्य निकुञ्ज' (१०५३) व वहे दँय् पिदंगु 'हृदय कुसुम' (१०५३) वय्‌क:या प्रारम्भिक कवितात ख: । वय्‌क:या दकले न्हापांगु कविता 'बुद्धोपासकया पापदेशना' ख: । 'बुद्ध धर्म' (१०४५) पत्रिकाय् पिदंगु थ्व कविताय् कविं ब्रम्हा, विष्णु, रुद्र, इन्द्र आदि सकल देवता मुना, फुक लोकयात रक्षा याइम्ह भगवान बुद्धयात अभिनन्दन या:गु न्ह्यथनादीगु दु । बुद्धोपासक धका: थ:म्ह हे सीकं मसीकं याय् ला:गु पापया पापदेशना न्ह्यथना भगवान बुद्धयाके मुक्तिया निंतिं प्रार्थना यासें बुद्ध धर्म व संघया न्ह्योने दुनुगलंनिसें बन्दना यानादीगु दु । संसारयात मायाया खानीया रुपय् न्ह्यथना चा व न्हि निकासिं अले भवरुपी भुतुली सूर्यरुपी मि छ्वय्‌का कालरुपी सुवालं खुना त:पिं प्राणीत गथे याना तरे जुइ धैगु चिन्तन मनन याना:, तृष्णां ख्युंया मिखां मखंगु आदि मनूतय् खुगू इन्द्रियं यानाच्वंगु पापकर्म फुक्क तोता मुक्तिया निंतिं प्रार्थना यानात:गु थ्व थ:गु न्हापांगु रचनायात च्वमि स्वयं 'जिगु मूर्खताया तस्वीर धका: सिबे मेगु छुं हे धाये मल्व:'[1] धका: टिप्पणी यानादीगु दु । लिपा योगवीर सिंहया कृपां आपा हे प्रयास याना: कविता च्वया धका: आत्मसन्तुष्टि प्वंकादीगु दु । थ्वहे भ्वलय् कविता च्वया: बराबर योगवीर सिंहयात क्यने यंकादीगु स्वंगू पद्य ('कामना', 'मांस मनुष्यया आहार मखु' व 'भगवान बुद्ध स्तोत्र') स्वया हे मदी धका: नुगलय् स्याका लिपा 'स्मृति' कविता स्वया बस आ जा छ नं अवश्य कवि जुइगु जुल, मेमेगु नं धमाधम च्व' धका: ह:पा: बिया हसेंली निरन्तर रुपं कविता च्वयादीगु ख: ।

'बुद्धोपासकया पापदेशना' लिपा 'बुद्धधर्म व नेपालभाषा' पत्रिकाय् पिदंगु मेमेगु कविता 'चतुरस्थान ओ बुद्ध संवत', 'बुद्ध वन्दना' व 'स्मृति' स्वंगू फुटकर कविता नं माध्यामिक कविताकथं स्वय्‌गु जुइ । 'बुद्धधर्म व नेपालभाषा' या दँ ५ ल्या: १ (नेपालभाषा दँ ३:१) निसें दँ ५ ल्या २,३ (नेपालभाषा दँ ३: ल्या: २,३) व दँ ५:४, ५ (नेपालभाषा दँ ३:४, ५) ल्याखय् छ्रसिकथं पिदंगु व स्वपु कविताय् बुद्ध धर्मया महिमा

---

१. चित्तधर 'हृदय' - "जिगु जात: तारुण्य" <u>नेपाल ऋतुपा</u> ३८:५०, ११०९ वसन्त,पौ ४ ।

नाप बुद्ध भगवानया स्मृति गान यानादीगु खनेदु। 'चतुरस्थान ओ बुद्ध संवत' कविताय् गौतम बुद्धया जन्मंनिसेंपरिनिर्वाण जूगु खँ तक्क चिहाकलं गुंगू भ्वलय् क्वचाय्कात:गु दु। बुद्धंया जन्म जूबले ब्रम्हा, विष्णु, शिव सकसिनं दर्शन या:व:गु खँ न्ह्यथना अति कष्टं बोधि ज्ञान प्राप्त याना: जगत कल्याणया निंतिं ज्ञानया ज: ह्वला: निर्वाण जुया: बिज्यासेंलि बुद्ध संवत् चले जुल धैगु खँ न्ह्यथनादीगु दु। 'बुद्ध वन्दना' कविताय् भगवान बुद्धप्रति साष्टाङ्ग प्रणाम याना: शुरु याना, भगवान बुद्धया भौतिक शरीरया वर्णन नापं आध्यात्मिक रुपया नं वर्णय यानात:गु दु। अथे हे संसारया मनूत प्रति कल्याण भाव तया:, फुक्क त्याग याना: कष्टपूर्वक बोधिज्ञान प्राप्त याना: बिज्याम्ह बुद्धयात पुनर्जन्म काय्गु निंतिं सादर आह्वान यानात:गु मेगु कविता 'स्मृति' ख:।

च्वय् न्ह्यथनागु प्यपु कविता बाहेक निगू कविता सफू 'पद्य निकुञ्ज' (१०५३), 'हृदय कुसुम' (१०५३) या कविता व १०६९ दँय् पिदंगु जूसां १०५९ दँय् हे च्वयादीधुंकूगु हिसावं 'वभ्रुवाहन' खण्डकाव्य नापं चित्तधर 'हृदय'या सच्छिदँ बुदिंया लसताय् पिदंगु 'ज्या' चिनाखँ डायरी च्वंगु कवितात नेपालभाषा साहित्यया माध्यामिक कविताकथं अध्ययन याय्गु कुत: जुइ। नेपालभाषा साहित्यय् माध्यामिक कालकथं नेसं १०२४ निसें १०६१ तक काय्गु या:।

चित्तधर 'हृदय' थ:गु बनेज्याया भ्वलय् कलकत्ताय् झायादीबले 'पद्य निकुञ्ज व 'हृदय कुंसुम' निगू कविता मुना सफू एस.पी. व डी.पी. उपासक साइकल स्टोर कालिम्पुगया प्रकाशकत्वय् पिकयादिल। तत्कालीन राणाकालिन व्यवस्थाया त्रासं लेखकय् थ:गु धात्थें नां मत:से चित्तया पर्यायकथं 'हृदय' धयागु छम्ह नामं थ्व निगुलिं सफू पिकयादीगु जुल। 'विसं १९९० साल क्यनेवं वय्क:या क्येहें मोतिलक्ष्मी नापं कलकत्तां नेपा: झा:बले नापं ज्वना झा:गु 'हृदय कुसुम' व 'पद्य निकुञ्ज' सफू १००/१०० पा गाडीं तोता हल। लिपा भंसारं व:गु सफू १००/१०० निंस: जक भंसारं स्वयेमानि धका: मब्यू उकिं थुपिं सफूत चित्तधर 'हृदयया जीवन लिपा बैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं पुन: प्रकाशित यानादीगु ख:' ।[२]

'पद्य निकुञ्ज'या भूमिकाय् वय्कलं च्वयादीगु दु -"धन्य साहस ! जिके न त विद्यायोग्यता दु न त रचना कौशल्यता न त शास्त्र नैपुण्यता दु न त लेखन सार ल्यता ....थ्व तुच्छ पुस्तक मनन याना: थ्व मूखँय् हे थथे सफू दय्केगुली दु:साहस यात धासेंलि जिमिसं छ्राय् मयायेगु ? धका: तम्वेका अवश्य मेमेगु सफू बर बर प्रकाशित याना थ्व अल्प बुद्धिया महान परिश्रम सार्थक याना दिइ धैगु महान आशा।

निवेदक 'हृदय'।"

---

[२] चित्तधर 'हृदय' जेल वने न्ह्य:यागु निगू सफू - फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य। नेपाल ऋतुपा ३७:४६, ११०८ वसन्त, पौ २९-३२।

थ्व भूमिका सःस्यूपिंत व फुपिंत नेपालभाषां च्वय्गु व सफू पिथनेत ग्वाकाः बीगु उद्देश्यं प्रेरित जू। शुरुइ थःगु रचनायात थःथम्हं तुच्छ तायका दीगु थ्व सफूनिसें मदिक च्वच्वं लिपा 'सुगत सौरभ' थें जाःगु अतिकं उत्कृष्ट सफू पिकया दीगुलिं नकतिनि च्वयाच्वंपिं न्हून्हूपिं च्वमिपिन्त नुगलय् मांभाय् प्रति मतिना ब्वलंका निरन्तर रुपं च्वयावन धाःसा लिपा बांबालाःगु च्वन्न्यागु रचना सिर्जना जुइ धैगु दसु नापं न्ह्यब्वया छगू हःपाः न्ह्याबलें बियाच्वंगु महसुस जुइकेत ताःलाः।

न्हय्पु कविता दुगु 'पद्य निकुञ्ज'या दकले न्हापांगु समर्पण धकाः 'मां' नामं च्वयातःगु थ्व कविता चित्तधरजुया थः बौ ल्हासाय् थःपिनि कमाइ मदुनिगु अले छैंया आर्थिक अवस्था नं बांमलाःगु इलय् थःत दुखसुख याना ब्वलंका तःम्ह 'मां' मदया दुखं च्वनाच्वंबले च्वयादीगु कविता खः। थः जन्मदाता मां मदैबले दुख स्वैत मजुइ, तर चित्तधरथें जाःम्ह संवेदनशील प्रतिभा दुम्ह कविं मां मदुगुया नुगःया दुख व भारयात ख्वबि हायका जक मछ्वःसे 'मां' कविताया सिर्जना यानादिल। थ्व कविताय् वय्कलं मांयागु स्वरुप, गुण आदि वर्णन यानाः मांया महत्तायात च्वछाया न्ह्यब्वयादीगु दु -

'यो मां ! मदून्हां छिति दुःखहारी
संसार सं मेव महोपकारी।'

भ्वलं शुरु यानातःगु थ्व कविताय् मां नं थः पुता (मचा)यात गर्भय् तया, जन्म बियाः थीथी कथं, थःगु हिचःति व ममतां जाःगु दुरु त्वंकाः स्याहार सुसार यानाः ब्वलंकीगु, थःत न्ह्याको हे दुःख जूसां थः मचाया जीवन ब्वलंकेया निंतिं थःगु जीवन अर्पण याना वनीम्ह मां धैम्ह गुलि तःधं धैगु खँ थुकथं स्पष्ट याः -

माता। छिगु अंक महाअमूल्य
आनन्द बीगु थन स्वर्ग तुल्यं।

अले मां जन्मदाता जक मखु मचाया जीवन ब्वलंकेया निंतिं थःगु मुले तयाः मामं मस्तय्त बीगु शिक्षां मस्त लिपा तःधंम्ह जुइगु, मनू जुयाः म्वाय्गु शिक्षा बीगु हिसाबं मांयात गुरुया नं गुरुकथं माने यानाः धया दी -

लोके मदून्हाँ गुरु छि समान
विद्वानपिसं धैतल नं महान
गुरुसिबे नं गुरु धाय् योग्य
कारण मचाते जुल मां निरोग्यय्।

थुकथं थः मामं थःत ब्वलंकेत थीथी कथंयागु सेवा सुश्रुषाया पलेसा पुलां पुले फइमखु अथेसां थःगु मांभाय्यागु सेवा याय् धैगु भाव थथे प्वंका दी -

छिं याक्व सेवा जिमि ब्याक्क जीवनय्
फैला पलेसा पुलेगु छु ब्याक्क सर्बय्
तथापि फक्को रतिमात्र जूसां

सेवा नरं याय्‌गु मातृभाषा ।

मांयागु पुलां पुले मफैगु गुण लुमंका: तयां तय्‌मफुगु नुगलं हा:गु ख्वबियात मांभाय्‌या सेवाय्‌ हिलेगु प्रण याना: मां देय्‌ व मां भाय्‌ नं 'मां' हे ख: धका: ताय्‌का: मां देय्‌ व मांभाय्‌या छुं भतिचा सेवा यानासां गुण पुलेगु कुत: याय्‌ धैगु बचं थथे बिया दी -

माता धयागु थुगु शब्द जक
संयोग ज्वी व उगु शब्द फुक्क
माता सम ज्वी सुख बीम्ह खासा
'स्वजन्म भूमि' थव मातृभाषा ।

अले थ:म्हं बियागु वचंकथं थ्व 'पद्य निकुञ्ज' च्वया मांयात अर्पण याना दी -

तस्मात योमां । थुगु ब्याक्क छंगू
दे का जि नं 'पद्य निकुञ्ज' न्हूगु
अत्यन्त श्रद्धामय भक्ति माता
थौं छन्त हे अर्पण याना नाना ।

थ्व कविताय्‌ क्वय्‌ 'मातृविहिन बालक' 'हृदय' धका: च्वयादिल थ्व हे नामं याना: मातृविहिन धा:गु नेवा:तय्‌त थ:गु मांभाषं वंचित यानातल धा:गु ख: धका: अर्थ छ्याना: जेल सजाँय्‌ ब्यूगु ख: । उकिं 'क्रान्ति बिना थन दइमखु स्वच्छ शान्ति' धा:गु भ्व: दुगु सिद्धिचरणया 'वर्षा' कविता दुगु 'नेपाली विहार' थें थ्व 'मां' कविता दुगु 'पद्य निकुञ्ज'या नं नेपालभाषा साहित्य ख्यलय्‌ ऐतिहासिक महत्व दुगु ख: । मां मदुम्ह वय्‌क:यात पुत्रवत्‌ स्नेहमयी व्यवहार यानादीम्ह वय्‌क:या ममाजु मदुबले तस्सकं दु:ख ताया १०५३ चउलाथ्व १ खुन्हु 'मृत्यु' नांयागु छपु कविता च्वयादीगु दु

जिगु क्लेश सुनां खनि हाय प्रभो
गुलि ख्वय्‌ जिगु चित्त सदान अहो

....

थुलि छिं यदि दान बिया दिलसा
मखु याचन याय्‌ धन धाय्‌ नसा ।[३]

'पद्य निकुञ्ज'य्‌ दुगु मेगु खुपु कविता मध्ये निपु 'भगवान गौतम बुद्धया स्तोत्र' व 'स्मृति' 'बुद्धधर्म व नेपालभाषा' पत्रिकाय्‌ पिदने धुंकूगु खँ च्वय्‌ वने धुंकूगु दु । थ्व सफुती च्वंगु 'भगवान गौतम बुद्धया स्तोत्र' कविता पत्रिकाय्‌ 'बुद्ध वन्दना' नामं पिदंगु दु । थ्व कविताय्‌ भगवान बुद्धया शारीरिक अंग प्रत्यंगयात थीथी उपमा बिया वर्णन याय्‌गु कुत: याना: भगवान बुद्धया लुम्बिनी पिलासिमा क्वय्‌ जन्म जुसांनिसें बोधीगयाया

---

३) जिगु जात: - चित्तधर 'हृदय' । नेपाल ॠतुपौ ३८:५३, ११११० शिशिर, पौ ६ ।

बोधिवृक्षया क्वय् बोधिज्ञान प्राप्त याना: धर्मोपदेश याना बिज्या:गु खँयात कवितात्मक रुपं न्ह्यथना अज्ञान व कलह नं व्याप्त जुयाच्वंगु, ममता सुन्य जुयाच्वंगु समाजय् अज्ञान, कलह मदय्केत भगवान बुद्धयात हाकनं अवतार का: बिज्याय्माल धका: थुकथं आह्वान यानादीगु दु -

लीलास्थले पुन छको अवतीर्ण ज्वीगु
बेला जुल प्रभो अज्ञान विध्वंस यागु
न्हिं न्हिं महाकलहनं थन राज्य यात
आजा जिपिं सकल खोय्गु सत्य गात ।

कवि चित्तधरजुं बुद्ध धर्मय् आस्था तया बुद्ध सम्वन्धी आपालं कविता च्वयादीसां हिन्दू धर्मय् चले जूगु बाखंया लिधँसाय् नं कविता च्वयादीगु दु। थुकिया दसुकथं 'युधिष्ठिर धर्म सम्बाद' कविता काय्फु। इन्द्रवज्रा छन्दय् च्वयात:गु महाभारतया वनपर्वय् कुन्तीपुत्र युधिष्ठिर पुखुली ल: त्वने धका: वनीबले यक्षं या:गु न्ह्यस: व ल: त्वनेया निंतिं यक्ष प्रश्नया लिस: ब्युब्युं वंगु प्रसिद्ध बाखंया लिधँसाय् यक्ष व युधिष्ठिर या धर्म व नीति सम्वन्धी खँल्हाबल्हाया भावानुवाद यानादीगु कविता ख: । न्हापांया न्ह्यस:या लिस: कथं -

पृथ्वी सिबे मान्यम्ह ख: समाता
आकाशया क्वे च्वनम्ह स्वपीता
वायु सिकं ब्वां वनिम्ह थ्व चित्त
याउँ सुनां याचन याइ चित्त ।

थथे हे थ्व कविताय् मित्र, शत्रु, रोग, धर्म, कर्म, तप, क्षमा, आश्चर्य आदिया विषय न्ह्यस: दु धा:सा यक्षयात चित्त बुझे जुइक युधिष्ठिरं ब्यूगु लिसलं लय्ताया वर दान फ्वं धाइबले युधिष्ठिरं ल: त्वं वय् न्ह्यो ल: त्वनेत व:पिं किजापिं म्वाका बीगु इनाप व छम्ह जक म्वाका बी धैगु आशययात अर्जुन व भीमथें पराक्रमीपिं थ: किजापिं सिबें चिर्मांया काय् नकुलयात म्वाकाबीगु वरदान फ्वना समदृष्टि तय्गु राजधर्म पालना

या:गुलिं लय्ताया फुक्क किजापिं म्वाका धर्मराजं दर्शन ब्यूगु प्रसिद्ध वाखंया लिधँसाय् च्वयात:गु कविताया भावानुवाद यानादीगु ख: ।

धार्मिक दृष्टिं प्राणित देव, दैत्य, मनुष्य, तिर्यक, प्रेत नर्क याना: खुगू गतिइ चाचाहिला च्वनीगु खँ न्ह्यथना खुगुलिं गतियागु परिभाषा बीगु भ्वलय् दुख: मदुगु, भोग विलासं जा:गु तर शान्ति मदुगु थाय्कथं देवगतिया परिभाषा थुकथं न्ह्यथना दीगु दु -

किन्तु मदु अन निर्मन शान्ति
च्यूत अनं जुइ धैगु दु भ्रान्ति
केवल नित्य अहो भन शोक
सर्ग धका: जल नां उगु लोक

षट्गति, पौ १६

दानव लोकय्ला ल्वापुसिबें छुं मदु, दाजुकिजा थवं थवलय् ल्वानाच्वनीगु ख: धा:सा मनुष्य गतियात थुकथं न्ह्यथनादीगु दु -

दू भतिचा अन शुद्धगु हेम
मानव लोकस शान्ति व प्रेम
किन्तु दहे मदुगु मखु क्लेस
उन्म जरादिक मृत्यु अशेष ।

तिर्यक गतिया परिभाषाय् सुं सज्जनपिंत थाय् मदुगु, बल्लापिनिगु शक्ति दुपिनिगु जक राज, निर्बलया छुं अस्तित्व मदुगु थाय् कथं अले प्रेत गतिइ न्ह्याबलें अभाव, छुं भचा द:सां मेपिसं लाका काइगु थाय् व नर्क गतिइ नित्य शीत व ताप जुयाच्वनीगु धका: न्ह्यथना: मोक्ष लाय् तस्सकं थाकु धयागु भाव व दयावतार भगवानयाके प्राणित पालन याय्गु शक्ति दान बियादिसँ धका: आशिका यानाच्वंगु वर्णन 'षट्गति' कविताय् दु ।

शार्दुलविक्रिडित छन्दय् चिनात:गु 'आरति' कविताय् वसुन्धरा देवीयात भगवती, लक्ष्मी,

बागीश्वरी, मनकामना धका: मातृदेवी फुकं छम्ह थें याना: सम्वोधन यासें बसुन्धरा देवीया रुप गुण वर्णन याना: वसपोलया भक्ति व आराधना यानात:गु दु ।

थुगु लोकय् गुलि नं जन्म जूवइगु ख: फुक्क परदेशय् वय् वनेथें ख: लिपा थ:गु देश लिहाँ वने मानिगु ख: धका: प्राणियात, अनित्य जन्मयात परोपकारया निंतिं छ्यलेत छुं दु:ख ताय्म्वा धैगु नैतिक उपदेश न्ह्यथनात:गु 'प्रवास' कविता पद्य निकुञ्जया दकले लिपांगु कविता ख: ।

मञ्जुश्री पुस्तकमाला २ कथं १०५३ दँय् हे पिदंगु चित्तधर 'हृदय'या 'हृदय कुसुम' कविता मुनाय् प्रेम सम्वन्धी निपु कविता दु । थ्व सफू वय्कलं थ: हृदयदेवीयात प्रेमोपहारकथं ल:ल्हानादीगु दु । थ्व सफुती च्वंगु न्हापांगु 'प्रेम' शीर्षक कविता 'पति परित्यक्ताया करुण क्रन्दन धका: भा:तं वानात:म्ह मिसाया विरह व्यथा प्वंकात:गु दु धा:सा मेगु वियोग वेदनां शीर्षक कविताय् छम्ह पति प्रवासी रमणीया विरह पत्र न्ह्यब्वयात:गु दु ।

प्रेम धैगु तस्सकं निस्वार्थगु भावना ख: धैगु मनसाय 'प्रेम' कविताय् थथे न्ह्यथनादीगु दु -

प्रियतम । थ:गु वस्तु प्रेम धैगु महान
दइमखु रतिमात्र स्वार्थयागु प्रमाण
तन मनस जुनी सी प्रेम याना पतङ्ग
प्रिय, जुल व बराबर हा प्रभो । छंगू सङ्ग

अले भात वानातम्ह मिसाया करुण क्रन्दनकथं थुकथं पिज्वयाच्वनी

हृदय पटस च्वंगु प्रेम रुपी उभ्रान
विरहन जुल थैं हार घोर शुन्य शमृशान
प्रणय जल विना नां हे प्रभो प्राणनाथ
विरह अनल शान्ती ज्वीमखु प्रेमसाथ ।

पति परदेशय् वना च्वंम्ह छम्ह विरहिणी मिसां थ:गु विरह व्यथा च्वयाह:गु पत्रकथं उल्लेख यानात:गु मेगु कविता 'वियोग वेदना'य् दच्छिया खुगू ऋतुया प्रकृतिया वर्णनलिसे प्रकृतिया पाखें वियोगिनीयात ला:व:गु प्रभाव क्यनात:गु दु । ५० पु श्लोक दुगु थ्व कविताय् खुगू

ऋतुया अलग अलग शीर्षक तया अलग अलग हे वर्णन याना तःगु थ्व कविताय् भाःत पर देशय् वना याकःचा वियोगे छटपटे जुयाच्वंम्ह विरहिणीया निंतिं ऋतुराज वसन्तयात नं शत्रु भाःपिय। च्वनी अले वसन्तया आगमनयात नं थुकथं ताय्का उकीया प्रभाव गुकथं लाः धैगु उल्लेख थथे यानातःगु दु ।

वियोगिनी जनपिनी रिपु न्हां बसन्त
गर्वी महा धनिक थें जुल वैगु अन्त
चाह्यू खनी समय चक्र सदा अनन्त
पापी वसन्त फुत ग्रीष्म वया तुरुन्त ।

थुकथं ऋतुया वर्णन व ऋतुपाखें अजःपि विरहीनीयात लाइगु प्रभावयात न्हयगू न्हय्गू श्लोकय् ब्वथला प्रत्येक ऋतुय। परिभाषा, स्वरुप गुण खादि नापं स्वरुप गुण आदि नापं प्रभावया वर्णन याना तःगु दु । खुगूलिं ऋतु गतीशील ई नापं हिलाहिला वनाच्वनी तर छुं नं ऋतुइ भाःत न्ह्यःने मदुम्ह विरहिणी मिसायात वियोग वेदना हे वाथावाथा कंका तइ धैगु भाव न्ह्यथना पतिव्रताम्ह छम्ह मिसायागु मर्म कथं अन्तय् -

'थ्व खें जुया विरह- विह्वलता प्रवृत
माया दहे दइ अवश्य जिगू निमित्त
तस्मात छिके विनति जीवनयागु बित्त
आया जिगू 'ह्रदय' सं दिस तेन चित्त'

धकाः क्वचाय्का तःगु दु ।

न्हयछपु कविता मुना पिदंगु 'ज्या' चित्तधर 'ह्रदय' या चिनाखँ डायरीया रुपय् वयकःया सच्छिदँ बुदिं हनेगु भ्वलय् पिदंगु सफू खः । ११२६ य् जक पिदंगु जूसां थुकी (बुसं २४७०) व छ्रसिकथं १०४९ कछलाथ्व १ निसें १०५९ चिल्लागा ३ तक च्वयादीगु चिनाखँ दुगुलिं थ्व कविता मुनायात माध्यामिक कालया कविताकथं अध्ययन याय्गु जुइ । थ्व मुनाया कविता यात दुवाला स्वय्बले आँपालं चिचिहाकःगु कविता दु नापनापं शीर्षक दोहरे जूगु कविता त नं दु। विषयगत रुपं धार्मिक भावना, नैतिक उपदेश, मतिना, प्रकृति, भाषा साहित्य अनुरागि, राष्ट्रिय भावना, यशगान, परिस्थिति व विविधकथं ब्वथला स्वय्गु कुतःयाना ।

धार्मिक भावनाः

संसारय् जन्मजुइपिं फुक्क कथंया प्राणीपिंत भगवानया दयां भिं जुइमा, ज्ञां दय्मा, मति बांलाय्या धकाः 'कामना' कविताय् कविजुं भिंतुना तःगु दु धाःसा सत्य, दया, क्षमा, करुणा आदि प्रेमया जः धर्मया निभाः भगवान गौतमबुद्ध प्रति समर्पित भावना निगू 'बाहापूजा' कविताय् न्ह्यथना तःगु दु । प्राणी हिंसा, ख्वीगु, व्यभिचारी, असत्य ल्हाय्गु मदिरा त्वनेगु आदि मभिंगु ज्या मयासे पञ्चशीलया पालना याय् धकाः 'पञ्चशील' कविताय् छखें बचं बियातःगु दु धाःसा मेखे अनित्य जीवन पाखें मुक्ति जुइगु आकांक्षा

तया कृपानाथ यागु सुन्दर रम्यपुरी तुषिताभुवनय् बास जुइगु याचना 'मृत्यु' कविताय् याना तःगु दु ।

नैतिक उपदेशः

अप्पो याना धार्मिक ख्यःजक कयच्याना द्यःदेवीयागु स्तुति गान भजन आदि जक लिकुना न्ह्यानाच्वंगु प्राचीन कालया काव्यधाःयात सामाजिक रुपं नं स्वया नैतिक उपदेश बीगु माध्यामिक कालया कविताया छगू पह खः । थ्व हे पह कथंया कविताय् पशु व मनूया दथ्वी पाःगु खँ दसु सहित न्ह्यथना प्रकृतिं ब्यूगु थीथी कथंया फलफूल आदि नय्गु दय्कं मांसाहारी जुइगु मभिं उकिं ला नय्गु तोतेमाल धकाः उपदेश बियातःगु कविता 'मांस तोतेनु' खः । विद्यायात खुं खुइमफैगु, मिं भष्म मज्वीगु, सुनानं हरण याय् मफैगु बहुमूल्य सम्पत्ति कथं न्ह्यथनां विद्याया तःधंगु महत्व दुगु खँ कुलां दीगु दु । कविता 'विद्या' खः धाःसा दरिद्रता मदय्का धनी जुइत नं विद्यायात हे अमृत समानया रुपय् न्ह्यथना तःगु कविताया शीर्षक दिव्योषधि खः । बुद्ध धर्मया महत्व थुइका शुद्धोदन शाक्य पुत्र स्वांया रस बुद्धधर्मया मर्म सीकि धैगु ज्ञां उपदेश 'स्वां' कविताय् बियातःगु दु ।

मतिनाः

वेदनां वाथावाथा कनाच्वंगु नुगलं मतिनाया वर्णन 'प्रेमपुष्प' कविताय् थुकथं याना दीगु दु ।

वेदनाया कं दथ्वीला पुष्प ह्वःगु प्रेमया
हा सुखू थौं गनिन स्वामिन विरहयागु मिं कया ।

मतिना सम्बन्धी भावना न्ह्यब्वय्गु भ्वलय् मतिनामि मिसाया शारीरिक वर्णन याना वयात स्वय्त आपुलु जूगु खँ छगू 'प्रेमपत्र' खः । भात बाया च्वंम्ह मिसाया क्रन्दन न्ह्यब्वयातःगु कविता 'पति प्रवासिया' व 'यशोधरा' कविता खः । तापाक वनाच्वंम्ह भाःतयात शान्तिपूर्वक महासुख दय्मा धकाः आशिका यानातःगु 'प्रणय-भावना' व तापाक च्वंम्ह थः मनूयाके धनसम्पत्ति मखु प्रेमया भिक्षा फ्वनाच्वंगु खँ न्ह्यथनातःगु कविता 'विदेशय् च्वंम्हेस्याप्रति' खः । निम्ह मतिनामिया सुखदं मिलनं अनन्ततक सुखया जः ह्वली धैगु खँ 'दीप' कविताय् न्ह्यथनातःगु दु धाःसा 'शशि' चिनाखँय् थः योम्ह नाप प्रणय निवेदन याना तःगु दु । थुजागु हे प्रणयया निंतिं प्रकृतिनाप निवेदन यानातःगु कविताकथं 'चातक' 'ज्ञानपद्य' यात कायृछिं । अथे हे बायाः च्वने माःगु परिस्थितिया वर्णन 'उदधी लः मन्त' 'शरीर संसार' कविताय् जूगु दु धाःसा रात्रीया वर्णन यासें सुथया जलय् वियोगाय विनाश जुइगु आशा छखे 'वियोग रात्री' दुने खंका च्वंगु दु धाःसा मतिनां भूचाःम्ह मतिनामिं थः योम्हेसित म्हगसय् जकसां दर्शन याय्गु इच्छा 'विरह' कविताय् प्वंका तःगु दु ।

प्रकृतिः

प्रकृति सम्बन्धी कविताय् मातृभाषा अनुरागं ग्वाःम्ह कविं भुजङ्ग प्रयात छन्दं सुथया वर्णन यासे मिसापिं न्हापां दना वःगु व मिजंत द्यनातु च्वंगु वास्तविकता प्वलाः मिसा प्रकृतिपरक कविताय् प्रकृतिया थी थी रुपयात न्ह्यब्वया तःगु दु । ऋतुराजं वसन्तया शत्रुकथं कविताय् नाला काल धैगु भाव 'ग्रीष्म' कविताय् दु धाःसा 'वसन्त' कविताय् वसन्तयात कवितय्सं ऋतुया राजा धकाः च्वछ्याया तःसां वसन्त ऋतु बले जुइगु प्रकृतिया मेमेगु चाला नं न्ह्यब्वया प्रकृतिया शासनयात नं न्ह्यसःचिं थनादीगु दु । मेगु वसन्त कविताय् मनूतय् नकतिनि जाःगु यौवनयात वसन्त नाप स्वाना क्यनादीगु दु । 'स' वर्ण 'शुरु याना प्यभ्वलय् नं स वर्ण हे वर्णन यानातःगु 'सुथया स्वां' कविता खःसा 'फूस्वांमाया क्वय' कविताय् सुथया ईया वर्णन याना तःगु दु । धर्म व संस्कृतिइ तःजिगु देय्या छम्ह कविं बहि फुसय् थाःगु गंया सःयात प्रकृतिया नियमित चालनाप स्वाना स्वय्गु ज्या 'फय्गं' कविताय् जूगु दु । वसन्त आगमनया किपाः न्ह्यब्वया प्राचीन काव्यया विशेषता मध्ये छगू सृजनाकालयात प्रतिकात्मक ढंगं संवत् च्वय्गुयात नालाः 'वसन्तागमन' कविताय् वसन्तया आगमनबारे थुकथं न्ह्यथनादीगु दु -

श्री पञ्चमी थौं दिन सोमबार
खः 'सात वायु नभ इन्दु साल
वसन्त प्रारम्भ जुया विशेष
बांलाः गुली आ अटवी प्रवेश

अथे हे वर्षाबले छ्याउनीया ख्यलय् च्वना यानादीगु अनुभूति न्ह्यथना तःगु दु धाःसा निरन्तर रुपं न्ह्यानाच्वनीगु खुसियात

सिलि सिलिसिलि न्ह्यानाः छाय् त्वःता स्वदेश
गुलिं सुललित आहा ! छ्वंगु शैल प्रदेश

धकाः च्वछ्याया थःगु भावना न्ह्यब्वया दीगु दु ।

भाषा साहित्य अनुरागी :

नेपालभाषा साहित्यया च्यूता तइपिसं सुनां मस्यु चित्तधर 'ह्रदय' या भाषा साहित्य अनुरागया खँ । न्हापांनिसे थ्व ख्यलय् नुगः क्वसाःम्ह वय्कःया 'ज्या' सफुती भाषा साहित्यय् नुगः क्वसाःगु आपालं रचना दु, साहित्य दु धाःसा कवि व कविताया दुग्यगु स्वापु थ्व हे शीर्षकया कविताय् क्यनादीगु दु । साहित्ययात सत्यं शिवं सुन्दरं खंका दीम्ह वय्कलं नय्गु पुनेगु व बास थें आधारभूत आवश्यकताया ज्वलं मदुनिबले ख्वय्गु सिबें कविता योनि धकाः छखे धयादी धाःसा कल्पनाया चुलिं च्वछ्याय्का तःगु कविताया थीथी स्वरुप बारे न्ह्यथसें सुखभाव काय्गु धयागु कविताया सृजन व अध्ययन खः धैगु भावना 'चिप' कविताय् ब्वयादीगु दु धाःसा सर्गः थीगु हाकः(लम्बाइ) दुगु कविताया श्रृष्टि

यदि निष्क्रिय जुलधाःसा कालया जालीं बामलाक भुनातःगु दुर्भागिनी कविता लता जुइ धैगु चिन्ता 'कविता लता' कविताय् प्वंकादीगु दु ।

न्हूगु भाव दुगु कविताया स्वां ह्वइ बले भम्वःरुपी पाठकपिंसं दुनगलंनिसें कविताया रस सवाः थुइका काइ धैगु खँ कविता काननंय् न्ह्यथना दीगु दु। मांभाय्, साहित्य व नेवाः संस्कृतिया प्रेमी वय्कलं मांभाय्यात जन्मदाता मांया रुपय् अति सम्मान बिया 'भाषा' कविताय् तःजिगु भावना न्ह्यब्वया दीगु दु धाःसा 'भाषा स्रोत' कविताय् भाषायात उन्नतिया श्रोतकथं न्ह्यथना दीगु दु। साहित्यया सृजना न्हापां थःगु मां भाषं याना मेमेगु भाषां अनुवादयाना मेपिन्त थुइके बीगु खँ कुलाः अनुवाद प्रक्रियायात यातायात या रुपय् न्ह्यथना दी गथे यातायातया गुहालिं छगू थासं मेगु गन्तव्य थासय् थ्यंके फइ अथे हे छगू भाषां मेगु भाषाय् सम्प्रेषण याय्गु लँपु अनुवाद खः धैगु खँ 'यातायात' कविताय् ध्वाथुइका दीगु दु। अले कवितायात सुन्दरी, सुधा, सुरा आदि थें जाःगु भावसिवें दकले सारगु भाग धयागु कविता खः धकाः 'सार' कविताय् सार याना क्यनादीगु दु । अनुभवया स्वच्छ च्वसां पिज्वःगु सृजनायात जीवनया तःधंगु सफूया रुपय् न्ह्यथना अजाःगु सृजनां ताःइतक सफलताया च्वकाय् थ्यंका अजर अमर जुइ धैगु भावना 'स्वावलम्बन सफू' कविताय् ब्वयादीगु दु ।

राष्ट्रिय भावना (देशप्रेम)

थःगु देय्यात महापूण्य भूमी न्ह्यैपुगु यैपुगु अले द्यः देगः व कलाकौशलं जाःगु प्रकृति तस्सकं नुगः ह्वय्का प्राकृतिक सुसौम्यताया बरदानं पूर्ण जुइका तःगु पूण्यभूमीया रुपय् थःगु देय् 'नेपाल' यात नुगःया मिखां तेलाक खंका दीगु दु अले थःगु देय्या प्राकृतिक सौन्दर्य, वैभवता, कलाकौशलता, च्वन्ह्याःगु संस्कृति आदि न्ह्यब्वया शिक्षाया कमीयात छगू तःधंगु मगाः मचाः वाःचाय्का युवा पिंढीयात (ल्याय्म्ह पुस्ता) न्वाना च्वंगु छपु समस्यापूर्ति कविता खः 'छु मन्त ?' अथे हे छप्पं छधी जुया शान्ती पूर्वक उद्योग धन्दा याना भिंगु युक्ति सुक्ति छय्ला देय्यात उन्नति याय् धैगु संकल्पं भय्ब्यूगु 'सिना जक दैगु छु याय्य स्वर्ग ?' कविता नेपालभाषा साहित्य सम्मेलनय् हनुमान ध्वाखाय् जोशपूर्वक न्यंका दीगु कविता खः ।

यशगानः

यशगानया भ्वलय् तयागु 'अभिमन्यु गनं वल' कविताय् मातृत्वया यशगान याना तःगु दु। भरत, राहुल नेपोलियन आदिपिं हलिमय् नां जाःगुया मू हनी मां पिनिगु शिक्षा व त्याग तपस्या खः धैगु दसु बिया अभिमन्युथें दिव्यगुणी, शस्त्रास्त्रयाय ज्ञाता, छम्ह योद्धा व्यक्तित्वया प्रादुर्भावया ल्यूने वया मां सुभद्रया ल्हाः दु धकाः महाभारत बाखंया छम्ह पात्र अभिमन्युया यशगान यानातःगु थ्वं च्वसां वास्तवय् मांपिनगु यशगान याना तःगु दु। 'शुद्धोदन सिद्धार्थ नाटकया गति' काव्यय् जुजुया यशगान व जयगान याना तःगु दु धाःसा 'मोहनी ' कविताय् भगवती मातायागु अनेक कथं स्तुति व यशगान

यानादीगु दु। पौराणिक बाखं व ऐतिहासिक बाखंया पात्रतय्‌गु यशगान त:गु थुपिं कविता बाहेक थ्व भ्वलय्‌ छम्ह साहित्यिक व्यक्तित्व सिद्धिदासयात लुमंका भाषा भास्कर सिद्धिदासं याना थकूगु साहित्य सुकीर्तिइ थ:म्ह नं ज: तना वने धका: प्रण याना सिद्धिदासया यशगान थ्व कविताय्‌ न्ह्यथना दीगु दु।

परिस्थिति व मेमेगु :

रेलयात्राया अनुभव न्ह्यथसें टिकट मदुम्ह गरीव यात्रीयात जुइगु बिजोग न्ह्यब्वया त:गु परिस्थितिजन्य कविता 'रेल' ख:। पत्र शीर्षकया निपु कविताय्‌ नं थ:गु नामय्‌ व:गु पत्रं जूगु न्हूगु आशापूर्ण अनुभव दु धा:सा मेगु पत्रय्‌ बिजां छ्वया ह:गु पद्यमय पत्रया लिस: ब्यूसें अन्त्यय्‌ कुशलकामना यासें तत्कालीन ईयात थुकथं थुइका बियादीगु दु। -

नेपा:या साल सी की समय पवन आकाश इन्दु बसन्त
अत्यानन्दी जुइ न्हां छिमि शुभ कुशलानन्द जूसा थ्व चित्त

मानव स्वभावयात न्ह्यथना त:गु 'स्वभाव' कविताय्‌ थ:गु द्वपंयात नाला: लिपा हाकनं याय्‌मखु धाय्‌फुगु व मयाय्‌गु बानी उत्कृष्ट ख: अले 'क्षमा' धैगु त:धंगु गुण ख: धका न्ह्यथना दीगु दु। अथे हे महाप्रज्ञा भन्तेयात उपदेशामृत बीत इनाप याना न्ह्याग्गु अमृतपान या:सा प्यास मलंगु खँ न्ह्यथना ई नाप नापं न्ह्याय्‌मानीगु खँ कुला: दीगु दु धा:सा मनय्‌ लुइगु थीथी वासनात्मक वेग मनोवेग आदियात योग विद्या व धर्मपूर्ण ज्ञान मदयका छ्वय्‌गु उत्सव कथं नालाका:गु मनोभावना न्ह्यथना त:गु दु। मिसाजातियात न समान रुपं गन स्वय्‌ फै अन शिव सुन्दर सत्य ह्वइ धका समानताया स: 'मिसामान' कविताय्‌ थ्वय्‌का दीगु दु। 'पौ धा' कविताय्‌ कविजु ब्वलने धुंकूगु महावृक्षया न्ह्योने ह्वय्‌ मानीम्ह अर्थात ब्वलने मानीगु मा स्वां मा:हात छुं नं ज्या ईया महत्व थुइका महावृक्षया क्वसं च्वना थ:गु हक अधिकारं वञ्चित जुया नं आनन्द च्वंच्वंगु खना: कविजु अजू चाया दीगु दु। गोरखापत्र प्रेसया छम्ह कर्मचारी रनिङ्ग लाइब्रेरी धका: नां छुना त:म्ह, ल्व:म्हेसित ल्व:गु सफू क्यना जुइम्ह डिल्लीबजारया विहारीलाल मदुगु खबर न्यना च्वयादीगु 'विहारी'[४] कविताय्‌ विहारीलालयागु गुण लुमंका दीगु दु।

च्वय्‌ न्ह्यथनागु काव्य व काव्य कृति बाहेक 'वभ्रुवाहन' खण्डकाव्य छगू नं माध्यामिक काल दुनेला:गु कथं स्वय्‌गु जुइ। अयतला माध्यमिक काल पुलेधुंका १०६९ दँय्‌ जक पिदंगु ख: अथेसां थ्व सफूया दुनेच्वंगु काव्यया सिर्जनाकाल १०५९ दँ जूगुलिं थ्व खण्डकाव्ययात नं वय्‌क:या माध्यमिक कालया कविता कथं अध्ययन याय्‌गु जुइ। वभ्रुवाहन खण्डकाब्य शुरु याय्‌ न्ह्यो 'च्वेन्ह्यो' शीर्षकय्‌ मांप्रति कृतज्ञता प्वंकादीगु दु। अथे हे 'दक्षिण' शीर्षकय्‌ गुरु योगवीर सिंहयात समर्पण याना धयादीगु दु -

भाषाया फीगु उद्याने द्वाहाँ छिगु कृपां वना:
थ्वया: स्वां कवितायागु हया जिं काव्य- काय हना: ।
थुकिया स्नेहया मूल्य, मखु भाव-सुगंधया

बुयाःदिसँ तुती थ्वगु 'हृदये' स्नेह हे तयाः

विनीत बालक

-हृदय

महाभारत बाखंया लिधँसाय् सृजना याना तःगु थ्व खण्डकाव्य 'वभ्रुवाहन' भीष्म संस्कार, सभागृह प्रवेश, मन्त्रणा, उत्तरापन्थ, सललिस्य, युद्ध, चित्राङ्गदा, उलूपी व चिकित्सा गुंगू सर्गय् ब्वथला तःगु दु। थ्व खण्डकाव्यया मूल बाखं महाभारत युद्धया नायो अर्जुन लिपा थःहे काय् वभ्रुवाहनया ल्हातं बूगु (परास्त) खँ हना तःगु दु। न्हापांगु सर्गय् 'भीष्म संस्कार' शीर्षकया काव्यय् महाभारत युद्ध क्वचायवं भीष्मपितामहं शर शय्याय् च्वनाः प्राण तोतूगु घटना न्ह्यथना तःगु दु। स्वयं मृत्यु वरण याय् त्यंबले पाण्डवपिसं याःगु शोकया वर्णन, भीष्मपितामहयां अन्तिम संस्कारया वर्णन नापं शोकग्रष्ट पाण्डवपिन्त धृतराष्ट्रं शोक मयासे देय्या प्रजापालन याय्गु कर्तव्यवोध याकूगु खँयात समर्थन यासें कृष्णं वनेधुंकूम्ह लिहाँ वइमखु धैगु सत्य न्ह्यथना धृतराष्ट्रयात पाण्डवपिन्त ब्वना राजभवने वंसा जिल धैगु सन्देश बीका धर्मराज युधिष्ठिरयात अश्वमेघ यज्ञयाय्गु सल्लाह ब्यूगु खँ सर्गया दकले लिपांगु प्यभ्वलय् थुकथं वर्णन याना तःगु दु -

धात्थे हे उपयुक्त वाक्य कन न्हां श्रीब्यासदेवं लिपा
"धर्मात्मा ! फुक राजधर्म सिल छं बांलाक थय् हे धका,
थः मर्मज्ञ जुया स्वधर्म मतया विद्वान फुकं शास्त्रया
अय्न मोहित गय्जुया ? मन तया छं अश्वया यज्ञ या"।

भीष्म पितामहया अन्तिम संस्कार धुंका मांपि, गुरुजन, धृतराष्ट्र, थःकिजापिं नापं जेष्ठ पाण्डव पुत्र युधिष्ठिर भव्य नक्सां सभागृह दुने प्रवेश याःगुया वर्णनय् भव्य सभागृहया वर्णन,सभार्गह प्रवेश याःबलेया परिस्थितिया वर्णन आदि भव्य रुपं याना थीथी मणि माणिक्यं शोभाय्मान जुया फुकसिनं थःत ल्वःकथंया आशन ग्रहण याःगु व जेष्ठ पाण्डुपुत्र युधिष्ठिर सिंहासनय् च्वंगुया दृश्य 'सभागृह प्रवेश' सर्गया अन्तिमय् थुकथं ब्वयादीगु दु -

अच्युच्च आसनस अय् च्वन मध्यवर्ती
श्री जेष्ठ पाण्डव व भारत चक्रवर्ती
नक्षत्र नाप शशि गय् नभ मण्डले हे
नापं किजा भरत लक्ष्मण राम थें हे।

सिंहासनय् च्वनेधुंकाः किजापिं नापं च्वना युद्धं प्वने धुंकूगु कोष पाखें गथे राजकाज चले याय्गु, जुले पाना फूगु सम्पत्ति, दूर्योधनं नष्टयागु सम्पत्ति आदि लुमंका राजकाज याय्गु बारे व युद्धयाना थःथिति स्याःगु पापया मोचनकथं याय्धाःगु अश्वमेघ यज्ञ गथे याय् धकाः चिन्तापूर्वक खँ जुयाच्वंगु सभाय् वःम्ह व्यासदेवं रत्न सुवर्ण ल्वीकेगु लँपु न्ह्यथना थःने च्वापुगुँया क्वय् सुवर्णादिया खानी दुगु सुचना बिया खानी दुगु पर्वतय्

वना सुवर्णादि कया हिं धकाः सुभ्काव बियाच्वंगु खँ या वर्णन 'मन्त्रणा' सर्गय् यानातःगु दु।

'मन्त्रणा' सर्गय् न्ह्यथंथे धन ल्वीगु खँय् विश्वस्त जुया पञ्च पाण्डव फुकं धन मालेत धृतराष्ट्र सुपुत्र युयुत्सुयात राज्य शासनभार बिया धन माःवंगु खँ नापनापं लँपु यागु, लँय्लाःगु वन, पर्वत, खुसी आदिया प्राकृतिक वर्णनं च्वछाय्का तःगु खँ व लूगु सम्पत्ति, ज्वना बन्धु बान्धव फुक सहित थःगु देय् लिहाँवःगुया वर्णन 'उत्तरापन्थ' सर्गय् न्ह्यथनातःगु दु।

सुवर्णादि रत्न आदि धन मुंकाः हय् धुंकाः व्यासदेवं ब्यूगु सल्लाहकथं माःगु व्यवस्था यानाः अश्वमेघ यज्ञ यानाः अर्जुनया नेतृत्वय् सल तोतूबलेया स्थितिया वर्णन, व सलयात पनाः युद्ध याःवःपिं गुलिखे बुनाः बिस्युंवंगु, गुलिं युद्ध मयासे मित्रकथं व्यवहार याःपिं, ग्याफरतय्त ख्यानाछ्वया, क्षेत्रीय वीरत नाप ल्वाना त्याकूगु घटना वर्णन न्ह्यथनातःगु दु। नापं युद्धया भ्वलय् ज्यूत्तले शत्रु हे जूसां स्याय्मते धैगु युधिष्ठिरया उपदेशकथं मयाः धाःसा फुर्ति क्यना स्याय् धकाः वःपिन्त दयाभाव छितिं मतःसे स्याना ब्यूगु अले दिग्विजय यायां वंगु क्रमय् सिन्धु नरेश जयद्रथ सिना निसहाय जूगु इलय् धृतराष्ट्र पुत्री जयद्रथया कलाः दुशला मचाम्ह काय् न्ह्यो न्ह्यो तयाः थः दाजु दुर्योधनया छलकपट लुमंका उकीया बदला मेपिं फुक्क किजापिं सी वा स्याये धुंकूगु खँ व छम्ह विज्ञ युयुत्सु छम्ह जक पाण्डव लिना वचे जूगु, थःगु कुल नं ध्वँस जुइ धुंकूगुलिं ल्यं दनीम्ह छम्ह काय् स्याका थः सुंक च्वने मखु उकिं युद्ध याः वया धकाः दुशलाया प्रचण्ड वाक्य न्यनाः अर्जुनं शस्त्र तोफिका थः प्रियजननाप ल्वाय्माःगु क्षेत्रीय धर्मया रण व्यवसाययात धिकार यानाः युद्ध हे मयासे बुइधुन धकाः कबुल यानाः बालक सहित दुशलायात लित छ्वयाः सादरपूर्वक अर्जुन मणिपुर लिहाँ वःगु खँ 'सललिस्य' सर्गय् न्ह्यथनातःगु दु।

खण्डकाव्यया नां 'वभ्रुवाहन' धकाः अर्जुनपुत्रया नामय् तयातःगु जूसां वंगु न्यागू सर्गतक उकीया छुं हे वर्णन मदुसां 'युद्ध' सर्गंनिसें वभ्रुवाहनया शक्ति व चरित्रया वर्णन यानातःगु दु। थ्व सर्गय् अर्जुन नाप ल्वाय्त ग्वाकूम्ह वभ्रुवाहनया चिरिमां उलुपीं थीथी कथंया वचन न्यंकाः युद्ध याय्त प्रेरित यानाः युद्धय् छ्वःगु, बौ काय् धकाः म्हमसिकं भयङ्कर युद्ध जूगु अले युद्धय् अर्जुनं वभ्रुवाहन नाप युद्धया भ्वलय् अभिमन्यु लुमंका थःगु रण संग्राम लोमंका स्नेहया नवभावना वःगु खँ नापनापं न्ह्यथना अन्तत युद्धय् वभ्रुवाहनया शस्त्रं अर्जुन सीगु घटना विस्तृत रुपं न्ह्यथना अन्त्यय् यदि बौ धकाः स्यूगु जूसा थुजागु काय्नं बौ स्याय्गु क्रुरता गथे जुइ धकाः न्ह्यसःचिं थना 'युद्ध' सर्ग क्वचाय्कातःगु दु।

थः भाः रणयात्राय् वंगु सीकाः चित्राङ्गदा मणिपुरं वयाः युद्धय् घाःपाः जूपिन्त सेवा सुश्रुषा नापं यानाः अर्जुन नाप जूगु न्हापाया प्रणय भाव लुमंकु लुमंकु अर्जुन सीगुली शोक विह्वल जुयाः नाना भाँती शोक यानाः थः लिथुप्रति युद्धय् वने मखु धाःम्ह काय्यात युद्धय् ग्वाकाः छ्वःगुली त्वाना निम्हस्यां वहे छम्ह भाःतयात म्वाकेत छुं, उपाय् या धकाः

अति शोकमग्न जुया अचेत जूगु खँ 'चित्राङ्गदा' सर्गय् न्ह्यथनातःगु दु।

'चित्राङ्गदा' सर्गय् अर्जुनया न्हापांम्ह कलाः चित्राङ्गदा शोक विह्वल जूगु खँ दु धाःसा लिथु उलुपीया कल्पनाकथं न्ह्यसु काय् वभ्रुवाहन सित जुइ धकाः लय्तातां वंबले थः भाःत हे सिनाच्वंगु अवस्था खनाः विलाप याःगु घटनाया वर्णन 'उलुपी' सर्गय् यानातःगु द। थ्व नापं न्ह्यसु काय्यात भाःतपाखें स्याके बीगु मभिंगु विचाः तया युद्धभूमी छ्वःगुया पश्चाताप यानाः क्षमा फ्वंसा विमाताप्रति क्षुब्ध जुया अति विचलित जुयाः वभ्रुवाहनं थः बौयात स्यानाः पितृघाटक दुर्जन जुइ माःगु कारणं अन्न जलया त्याग यानाच्वंगु घटना थ्व 'उलुपी' सर्गय् न्ह्यथनातःगु दु।

दकले लिपांगु सर्ग 'चिकित्सा चमत्कार' खः। थ्व सर्गय् उलुपीया चिकित्साय् विज्ञपिं दाजुकिजाया दिव्योषधया पण्डितयगु वासलं सी धुंकूम्ह अर्जुनयात म्वाकूगु घटनां क्वचाय्का खण्डकाव्ययात सुखान्त यानातःगु दु।

थुकथं पौराणिक बाखंया लिधँसाय् च्वयातःगु थ्व 'वभ्रुवाहन' खण्डकाव्यं माध्यामिककालिन कवि चित्तधर 'हृदय'जुयात परम्परागत शैली व अभिव्यञ्जनं युक्तम्ह खण्डकविया रुपय् सिद्ध याःगु दु। शैलीया दृष्टिं थुकी उच्च, ओजपूर्ण, सुसंस्कृत, काव्यगत अभिव्यक्ति जाःगु भाषां छ्यय्पिनातःगु दु। काव्य व कल्पनागत गुणं यानाः छगू विशिष्ट प्रकारयागु कृति जूगु समीक्षकतय्गु धापू दु।

नेपालभाषा साहित्यया इतिहासया कालविभाजन कथं स्वय्बले कविकेशरी चित्तधर हृदयजुयात आधुनिक कालया न्ह्यच्वःगु (पूर्व आधुनिक) कालयाम्ह धकाः नाला तःसां वय्कःया प्रारम्भिक कवितात माध्यामिक काल दुने लाः व। उकिं न्ह्यच्वःगु आधुनिक कालयाम्ह कवि जूसां वय्कःया शुरुया कविता व कविता सफू कथं पिदंगु कृतितय्गु अध्ययनं वय्कःयात माध्यामिक कालया कवि कथं नं म्हसीके छिं। नेपालभाषा साहित्यया काव्य इतिहासय् प्राचीन कालय् न्ह्यानाच्वंगु कविताया धाःसिबें पाक गुगु कविता पिहाँवल उकीमध्ये चित्तधरजुया कविता नं काय्माः। वय्कःया कविताय् नं माध्यामिक कालया कविताया विशेषताकथं पिलूगु जीवनमूखी विषय, नैतिक सामाजिक उपदेश व थःम्हं फय्माःगु (भोगेयाय्माःगु) खँयात कवितात्मक रुपं न्ह्यब्वयादीगु दु। थीथी छन्दय् च्वय्गुली ल्हाःज्वःम्ह वय्कःया अप्पो यानाः काव्य संस्कृतमय जू अथेसां वय्कःया कविता सरल व सुबोध जू धाय् अत्युत्ति जुइमखु ताया।

वय्कःया काव्यकृतियात धलखय् न्ह्यब्वय्बले थुकथं दु -

१. **पद्य निकुञ्ज**। कालिम्पुगः एस.पी.व दी.पी. उपासक, १०५३, २४ पौ, निकःगु
यँः नेपालभाषा परिषद्, ११०२, ३१ पौ।

२. **हृदय कथा**। कालिम्पुगः एस.पी। व दी.पी. उपासक, १०५३, ३२ पौ, निकःगु
कयँः नेपालभाषा परिषद, ११०२, ३२ पौ।

३. **हृदय कथा** । यँ: नेपालभाषा प्रकाशन समिति, १०६७, ३२ पौ ।

४. **गौतम बुद्ध** । यँ: मानदास, चित्तधर, १०६७, १६ पौ ।

५. **अन्तरध्वनि** । यँ: चित्तधर उपासक, १०६९, ३२ पौ ।

६. **वभ्रुवाहन** । यँ: चित्तधर उपासक, १०६९, ४४ पौ, निक:गु १०९८, ४८ पौ । (खण्डकाव्य)

७. सुगत-सौरभ । यँ: चित्तधर हृदय, १०६९, ३५९ पौ, निक:गु यँ: मोतिलक्ष्मी, ११०१, ३६५ पौ । (महाकाव्य)

८. न्हूगु स्वां । यँ: चित्तधर उपासक, १०६९, १६ पौ ।

९. याक:मिया चा । यँ: नेपालभाषा परिषद, १०७०, ३३ पौ ।

१०. मञ्जुश्रीयात नेपालयात बुखं । यँ: नेपालभाषा परिषद्, १०७६, ४ पौ ।

११. चीन लुमना । यँ: नेपालभाषा परिषद्, १०७७, १८ पौ, निक:गु १०९० ।

१२. देग: (अनुवाद-वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, माधवलाल कर्माचार्य, उपेन्द्रमान मल्ल-नेपालभाषा-अंग्रेजी) । यँ: हर्षरत्न, १०७८, ६८ पौ, निक:गु १०९६ ।

१३. थ्व नं जिमि वैत । यँ: चित्तधर 'हृदय', १०८८, ६५ पौ ।

१४. छुं मे । यँ: पदमलाल महाजु अमात्य, १०९३, १२ पौ । (हनामे)

१५. हृदयया झंकार - मुंम्ह फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य । यँ: नेपालभाषा परिषद्, ११०६, ८५ पौ ।

१६. चित्तया चिन्तना हृदय रचना - मुंम्ह फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य । यँ: नेपालभाषा परिषद्, ११०७, १२७ पौ ।

१७. ज्या । यँ: ईलोहं प्रकाशन, ११२६, ८८ पौ ।

सिन्दर्भ धलः

१. कर्माचार्य, माधवलाल	११०५	खँ साहित्ययागु । साहित्यया खँयू । यँ: घनश्याम राजकर्णिकार
२. लाकौल, वैकुण्ठप्रसाद (सं)	१०९२	बुद्धधर्म व नेपालभाषा ।
३. वज्राचार्य, फणीन्द्ररत्न	११०८	'चित्तधर 'हृदय' जेल वने न्ह्य:यागु निगू सफू', नेपाल ऋतुपौ, ३७:४६, पौ २९-३२)
	११२६	कविकेशरी चित्तधर 'हृदय' । यँ: नेपालभाषा परिषद ।
श्रेष्ठ, ईश्वरीमैयाँ	११२७	'चित्तधर हृदयया कृति धल:' कविकेशरी चित्तधर हृदय १०० दँ बुदिं लुमन्ति पौ । यँ: भिंतुना गुथि ।
हृदय, चित्तधर	११०९	'जिगु जात: तारण्य', नेपाल ऋतुपौ, ३८:५०, पौ ४ ।
	१११०	'जिगु जात:', नेपालऋतुपौ, ३८:५३, पौ ६ ।
	१११०	'जिगु जात:', नेपालऋतुपा, ३९:५५, पौ ६ ।

मालेच्वज्याया सिद्धान्त

✍ काशीनाथ तमोट

मालेज्या (अनुसन्धान/शोध) थौं ब्यागलं विधाया रुपय् ब्वलनावनाच्वंगु दु। थुकियात च्वय्गु मालेच्वज्या (अनुसन्धान-लेखन)या नं छगू सिद्धान्त दु। थ्व वैज्ञानिक, वस्तुगत व छुंकथं न्हूगु जुइ।

वैज्ञानिक धाय्बले थ्व मेपिंपाखें नं परख(परीक्षा) याय्फैगु जुइमाः व पारदर्शी जुइमाः। गुलिखे विषयय् थ्व गणितीय नं जुइमाः। वस्तुगत धाइगु छु खँया मालेज्या जुयाच्वंगु खः उकिया हे सन्दर्भय् जक मूल्याङ्कन याय्गु खः। पिनेया खँ हयाः उकियात प्रभावित यानाः तथ्ययात ब्यक्वय्काः थःगु अनुकूल दय्के दैमखु। न्हूगु धाय्बले थन छगू खास क्षेत्रय्, खास विषयय्, खास परिस्थिती यथास्थिति स्वयां पाःगु ज्ञानय् तँसा जुइमाः। प्यखेरं याक याक लानाच्वंगु खँयात छथाय् मुनाः ई छसिंकथं माःहनाः न्ह्यथनेगुयात नं 'न्हूगु' धाइ। परम्परागत अर्थय् समयानुकुल अर्थ छ्याय्गु, मेगु मिखां स्वय्गु, मेगु सन्दर्भय् न्ह्यथनेगु आदि नं 'न्हूगु' खः। मालेज्या धाय्वं अन माःबले आःतक मस्यूनिगु लुइकेगु भाव नं दु।

मालाखँ (अनुसन्धान-विधा) साहित्यया थीथी विधा चिँखँ (कविता), बाखं (कथा), प्याखं (नाटक) आदि स्वयाः पाक्क ब्यागलं शैली व पद्धतिं न्ह्यथनी। थुकिया मू ब्वः स्रोत सुचं खः। मालाच्वमि (अनुसन्धाता/शोधकर्ता) छम्ह जिज्ञासु जक खः, थःथवं विशेषज्ञ मखु। वं मालीबले थीथी पिथँ (पिथना/प्रकाशन), व्यक्ति आदि स्रोतं सीके, थुइकेज्या याइ व उकिं थःत माःगु ल्ययाः काइ। अथे जूगुलिं वं सुं-गुम्ह वा छुं-गुगुपाखें सुचं मुंकुगु खः उकियात छुं पहलं कनेमाः। व कनेगु माध्यम च्वखँय् नां कयाः क्वखँय् (पादटिप्पणी), च्वज्याधलः (कृतिसूची) बियाः वा क्वथाचिं दुने चीहाकलं लिधँसा ज्वलंया छुमां बियाः नं जुइफु। कृतज्ञता मक्यंसे मेपिनि विचाः न्ह्यथनेगुयात मालेज्याय् खुँज्या नाली।

मालामिं (अनुसन्धातां) च्वज्या न्ह्याके न्ह्यो, सम्वन्धित विषयय् गन गन छु छु पिदनाच्वंगु दु धकाः सीकेबह जू। अथे मालेज्या यानाः आःतक मलूनिगु वा वाःमचाःनिगु तथ्य लुइकेमाः। न्हापायापिसं न्ह्यथनातःगु सुचं बियाः इपिंपाखें थःगु च्वज्याय् समर्थन स्वरुप न्ह्यथनेफु वा इमिसं द्वंका तःसा या पाकाः तःसा खण्डन याय्माः। छम्ह मालामिं न्हापायापिनि न्ह्यथनायात मखंछू याय्मज्यू। मालेच्वज्या स्वापु दुगु विषयया न्हापा व आःया बिचाःया माःहना खः। न्हापायापिनि जक खँ न्ह्यथंसा उकियात ल्ह्यःगु (उद्धृत) धाइ। उकिया ज्ञानय् थम्हं तनाः च्वःसा माःगु (अनुसन्धित) धाइ। गबलें गबलें मेपिसं च्वःगु मसियाः व हे खँ थम्हं च्वयाच्वनी। व खुँज्या ला मखु, तर व अल्पज्ञानया दसु धाःसा खः। गबलें मेगु भाषाय् व विषयय् थःपिसं स्यूगु स्वयां अप्पो ज्या

जुयाच्वने धुंकी । थज्यागु अवस्थाय् च्व:गु भाषाय् व च्वज्या न्हूगु हे वा मा:गु हे जुइ ।

मालामिं फयांफक्व मेगु भाषा(भाषान्तर)य् नं स्वापुदुगु विषयय् छुं च्वयात:गु दु ला धका: मालेगु कुत: यानावं च्वनेमा: । मालेज्या च्व:गु भाषाय् जक सीमित जुइमखु । थुकिया ख्य: त:चा: । थीथी भाषाया च्वज्याधल:पाखें थ:त मा:गु खँया सुचं सीकेफु । ब्वँमिं (विद्यार्थीं) वा मालाब्वँमिं (शोधार्थीं) व स्यँमिं (शिक्षकं) वा लँक्यँमिं (शोध-निर्देशकं) च्वइगु च्वसुइ इलयूब्यलय् छम्ह मेम्हसिया मौलिक मालेज्यायात कृतज्ञ मजूसे न्ह्यथनेगु याइ । स्यँमिं/लँक्यँमिं व ब्वँमिं/मालाब्वँमिं न्ह्यथना विचा: मेमेगु स्रोतं का:गु वा सामान्य रुपं छ्यलावयाच्वंगु ख:सा कृतज्ञ जुयाच्वनेम्वा: तर व ब्वँमि/मालाब्वँमि वा स्यँमि/लँक्यँमिया थ:गु मौलिक विचा: ख:सा उम्ह चिन्तकयात स्वतन्त्र च्वमि ल्याखं नां कया: कृतज्ञ जुइमा: । ब्वँमिं स्यँमिपाखें विद्याज्ञां पैतृक सम्पत्ति थें काइ, व उल्लेख याय्मा:गु मखु, तर मालेज्याय् मौलिक विचा:यात च्वमिया तगिमय् थकाय्मा: ।

थीथी मालाच्वमिपिनि कृतज्ञता क्यनेखँय् थीथी स्वभाव दुगु खनेदु । गुलिसिनं छुं स्रोत ज्वलं न्हापा पिदनाच्वंगु दु धैगु स्यूसां थम्हं हे न्हापां धयाच्वना थें खँ न्ह्यथनेय: । थथे जुलधा:सा न्हापा पिकाम्हेसिनं व खँ खुयाकाल धाय्फु । मालेज्याय् थथे याय्मज्यू । गुलिसिनं न्हापां पिकाम्हेसिगु थ:म्ह हे वा थ: मनुखं ल्ह्ययात:गुयात हे स्रोत क्यनेगु याइ । थथे याय्बले मूल च्वमिप्रति अन्याय जू वनी । थथे लिसा ल्ह्यसां (उद्धरणं) स्रोत काय्मा:गु अवस्था उगु मूल स्वय्मखनीगु कारणं नं जुइय: । मामिं (अनुसन्धातां) फयांफक्व मूल स्रोततक स्वय्गु कुत: याय्मा: । थम्हं स्वय् हे मखंगु स्रोत जूसा मूल स्रोतया सन्दर्भ बीगु, तर व गुकी ल्ह्ययात:गु ख: उकी ल्ह्ययात:कथं धका: क्यनेमा: । थथे याय्बले उकी द्वनाच्वंगु द:सा उम्ह ल्ह्यमि (उद्धरणकर्ता) हे दोषया भागी जुइ ।

गुलिं गुलिं मामिं वा च्वमिं थ:गु विश्वविद्यालयीय मालाखँ, अथे धयागु मालाहँखँ (अनुसन्धान-प्रबन्ध) वा मालापौ (अनुसन्धान-पत्र)यात न्हापां थम्हं या:गु मालेज्याया उल्लेख हे मया:से पिकाय्य: । थ्व कृतघ्नताया दसु ख: । मालेज्याय् शैक्षिक उपाधि ब्यूगु संस्थाप्रति नं कृतज्ञ जुइमा: । गुलिं च्वमितय्सं अभिलेख ज्वलं पिकाइबले छ्यनय् हे 'आ:तक पिमदंनीगु (अमुक खँ)' धका: छ्यं (शीर्षक) बीगु स्वभाव दु । थ्व दुने खँय् जक न्ह्यथंसा गा:गु ख: । थथे छ्यं बिया: पिका:गु ज्वलं बराबर न्हापा हे पिदनाच्वने धुंकेय: । थथे खँत्वा: (वाक्यांश) छ्यं बिया: पिका:गु च्वसु मा:गु स्वयां अप्पो छाय्पियात:गु वस्तु थें जुइ । थ्व मामियाके थ:के दुगु 'अतिविश्वास' या लिच्व: ख: ।

मालेज्या निर्वैयक्तिक जुइ उकिं थुकी प्रथम व द्वितीय पुरुषया मिखां व्यक्तिगत व भावनात्मक शैलीं मच्वसे तृतीय पुरुषया भाषां वस्तुपरक अभिव्यक्ति शैलीं च्वज्या जुइ । थौंकन्हय् विकसित देशय् थ:त अनुसन्धाताया प्रतिनिधि हैसियतं वास्तविक पात्रं न्ह्वंवा:गु ल्याखं वास्तविक घटनाया प्रत्यक्षदर्शी थें च्वंक प्रथम पुरुष शैलीं मालाखँ च्वय्गु चलन नं दयावयाच्वंगु दु ।

(नेसं ११२६ पोहेला २३ आइतवार च्वंगु नेपालमण्डल अनुसन्धान गुथिया नियमित मुंज्याय् न्ह्यब्व:गु विचा: न्ह्यथना पौ)

हरसिद्धि वंशावली

रजमाइल श्रेष्ठ, यल

न्ह्यखँ

प्राचीन इलय् नेपालमण्डलया आदिवासिपिनि जीवनयापनया मू आधार हे सिनाज्या खः । असार-श्रावणं सिनाज्या क्वचाय्के धुंकाः इमि प्रायः ज्या दइमखु । अले मनोरञ्जनय् ई फ्याइ । उगु इलय् व्यक्तिगतसिबें सामूहिक मनोरञ्जनयात आपाः प्राथमिकता बियातःगु खनेदु गथेकि लय् लय्पतिकं सामूहिक नखःचखः हनेगु, भजन हालेगु, बाखं कनेगु, दबुली प्याखं न्ह्यब्वय्गु आदि आदि । मनोरञ्जनया निंतिं नेपालमण्डलया नेवाःतय्सं निर्माण यानाः विकास याःगु, उगु इलंनिसें न्ह्यानावयाच्वंगु नखःचखः, काव्य(भजन, बाखं, म्ये, प्याखं) आदि फुक्क नेवाःतय्गु संस्कृतिकथं थौंतक न्ह्यानावयाच्वंगु दु । थ्वहे भ्वलय् मनोरञ्जनया निंतिं दय्कूगु हरिसिद्धिप्याखं नं थौंतक नेवाःतय्सं मौलिक संस्कृति/परम्पराया रुपय् न्ह्याकावयाच्वंगु दु । नेपालमण्डलया दकले पुलांगु धकाः नालावयाच्वंगु थुगु प्याखंया रचनाकार व रचनाकालया लिखत प्रमाण थौंतकं लुइके मफुनि । थौंकन्हय् थुगु प्याखं १२ दँय् छकः स्वनिगःया थीथी दबुली क्यनेज्या यानावयाच्वंगु दु ।

विषय-प्रवेश

राष्ट्रिय अभिलेखालयय् लूगु थुगु हरसिद्धिप्याखंया घटनावली, नेपाल-जर्मन हस्तलिखित परियोजनां माइक्रोफिल्म दय्काः सुरक्षित यानातःगु दु । अज्ञात लेखकं च्वयातःगु थुगु सफूया विवरण क्वय् न्ह्यथनाकथं दु -

रिल ल्याः - A 1386/23	साइज : १८x८.२ सेमि
पाना ल्याः - तहाकःगु नेपालीभ्वँ निपाः	लगत नं : ६-३१९२
लिपि - प्रचलित नेपाललिपि	भाषा : नेपालभाषा

सफुती न्ह्यथनातःगु खँया सार -

श्रीवीरविक्रमादित्य जुजुं २५७५ द्वापर युग मफुनिगु इलय् उज्जयिन पीठं नेपालय् दुत हयाः थिसिला पुन्हीनिसें चितला पुन्हीतक हरिसिद्धि(जल)प्याखं क्यनेज्या यात । लिपा प्याखं लोप जुल । प्याखं लोप जुयाच्वंगु खँ सीका नरेन्द्रदेव जुजुं वंधुदत्त तान्त्रिकया ग्वाहालि कासे न्ह्याकेगु कुतः यात तर देवी प्रसन्न मजूगुलिं असफल जुल । अनंलिपा यलया बलदेव जुजुं तत्कालिन गयव(गयो) बर्मुया ग्वाहालि कयाः हाकनं संक्षेपं प्याखं न्ह्याकल ।

नेसं ६०५ थिसिलागा ३ खुन्हु बुंगदेशय् हरिसिद्धि प्याखं क्यनाच्वंबले देवी प्रत्यक्ष जुयाः रत्न मल्लयात कान्तिपुर (यँ) देशया जुजु जुइत आज्ञा बियाबिज्याता । देवीया हे आज्ञां रत्न मल्ल यँदेया जुजु जुल ।

थुकथं हरिसिद्धिप्याखंया शुरुवातनिसें थीथी इलय् जूगु घटनात न्ह्याइपुक्क न्ह्यथनात:गु दुसा थुगु लिखतं न्हापांनिसें स्वनिग:या थीथी दबुली प्याखं क्यनेगु यानावयाच्वंगु दु धैगु प्रमाणित जूगु दु ।

अथेहे मेगु पेजय् मेम्ह हे अज्ञात लेखकं नेसं ८२१ वैशाखं श्री हरिसिद्धि त्रिशक्तिदेवीया सिथि जात्रा याय्त दिं स्वकूगु व पुजाज्वलंया धल: च्वयात:गु दु । भाषा शुद्ध, सरल, स्पष्ट जू ।

मूलपाठ -

श्रीगणेशाय नमः ॥

श्री ३ हरसिद्धि त्रिशक्तिदेव्यै नम: ॥ ॥ (२)

पाशाखनसवाह्ववृ शेषे द्वापरकस्यन्तु ॥

मार्ग्गे पौर्ण्ण(३)मि नेपाले हरसिद्धिः प्रवेसिता ॥ १ ॥

निदोलओ खुश्ल(४)ओ न्हयङाद २६७५ द्वापर युग मफुले थिसिला पु(५)निसिकुन्हु श्रीवीर विक्रमादित्य राजान थओ कुल(६) देवतागणावनणसहित याङ श्री ३ हरसिद्धि त्रि(७)शक्तिदेवता कलशय्या दुवने तसे उज्जयिनं पीठन(८) नेपालस हसे नीलचूडपर्व्वतस श्री ३ फुलचो(९)माजुया संनिधानस देदेश चिङाओ ज्येष्टपुर (१०) धकं नाम तसे जल्हदेश प्रक्षात जुयक देशमध्ये(११)स श्री ३ हरसिद्धि देवता गणावरणसहितनं चि(१२)तकु दिन जुरो ॥ थ्वनंलिव श्री ३ देवीया आज्ञा दया(१३)ओ नेपालया देवतापनिस्के श्रीवीरविक्रमादित्य (१४) राजा सेवा बिज्याङाओ आज्ञाथ्यें दको देवता आ(१५)वाहन यासे बिज्यातकाओ गणावरण दयकं थिसि(१६)ला पुन्हीसि गोसें चितलापुन्हिसित्वं नटआनं (१७) तृयाक अथेया निमिर्त्तिन श्री ३ हरसिद्धि भट्टा(१८)रक नेभिनं प्याखनंमि सया पूजकन निद्रा यास्ये पु(१९)जा यायमाल जुरो (२०) लिथ्यं श्री ३ हरसिद्धिदेवीसया प्याखन थिसिलापुन्ही (२१)सिस गोसे चितलापुन्हिसित्वं प्याखन हुयमालन (२२) मफया प्याखन रोप जुओ जुरो ङ्हेओया प्याखन रोप जुवगु षात सियाओ नरेन्द्रदेव रा(२३)जानं पिकायस वंधुदत्त आचर नं यातके तेले श्री ३ हर(२४)सिद्धिदेवी प्रसन्न मजुले श्रीवलदेवराजसन यलदेश(२५)या श्री गयव ब्राह्मणसनयात काओ श्री ३ फुलचोमा(२६)जु किंभा बिज्यातकाओ न्हिप्याखन चाप्याखन दयकं थि(२७)सिला चितला नेघातसं संक्षेपनं प्याखन पिकायाओ श्री (२८) ३ हरसिद्धि त्रिशक्ति प्रसन्न याक सोयाओ श्रीबलदेवरा(२९)जसनं श्री फुलचोमाजुया पूजा आदिपं प्याखनमिया(३०)त व्वजन बिवजुलो ॥

श्री रत्नमल्ल राजासनं श्री ३ हरसिद्धिदेवीस आदि स्थान फु(३१)लचो धकं श्री ३ फुलचोमाजुयाके अतिकं सेवा याङ चो(३२)से बिज्याक थ्वनंलिओ सवत् ६०५ बछ्लया थिसिलागा(३३)कया ३ दिन श्री ३ हरसिद्धि त्रिशक्तिभट्टारकसया जिमनि(३४)दया सिद्धि गातकं बुगदेशस श्री ३ हरसिद्धिदेवी बिज्या(३५)तकाओ प्याखन हुयकस

श्रीरत्नमल्ल राजा प्याखन सो(३६)त बिज्याले श्रीहरसिद्धिया मूलदेवीसन दबुलिस चो(३७)ङाओ आज्ञा दतो ॥
हे राजन कांतिपूरेत्वं गछ राजा भ(३८)विष्यति ॥
मा विलंव कुरुष्टत्रि मया दत्तं न चान्यथा ॥ (३९)१ ॥
थुति आज्ञा दयाओ श्रीरत्नमर्ल्ल राजा कांतिपूर(४०) बिज्याङाओ राजा जुओ ॥
थथो जुयाओ श्रीरत्नमल्ल रा(४१)जा अतिन लसतायाओ ओजन दत ॥
श्री ३ फुलचोमाजु(४२)या सेवान श्री ३ हरसिद्धिमाजुनं जेत राज बिओ अथ्ये(४३)नं श्री ३ फुलचोमाजुओ श्री ३ हरसिद्धिमाजु नेम्हं नं छ(४४)म्ह खओअे छपनि प्याखनमि दकोसनं श्री ३ फुलचो(४५)माजुओ श्री ३ हरसिद्धिमाजुओ नेभिनं निदान उथ्ये या(४६)यमाल श्रीराजा प्रभृति दको प्रजापनी श्री ३ फुलचोमा(४७)जुया पूजावले छपनि प्याखनमि ओनेमाल धकं श्री ३ (४८) फुलचोया पूजा आदि अधिकार दक्व श्री ३ हरसिद्धि..या जुकं प्रसन्न जुओ जुरो

मेगु पानाय् मेम्ह हे लेखकं च्वयातःगु

सम्वत ८२१ वैसाष शुक्र १ रोज श्रीहरसिद्धी त्री(२)सक्तीदेविया सिथि यात्रा यायत ॥ श्रीराजा योग(३)नन्दिद्रमल्लदेवयाके ग्वयदांम तया पति माल थ्वते (४) चोथा धुसेलि इलंङ्हेया जोसि सलताओ श्रीगाल(५)बाहाया श्रीगुरुवाजुया थास चोना दिन स्वके ॥ (६) दिंनपौ चोयाओ जोसिभाजुं बाजुयात बियी बाजु(७)पिस्यं व्याजयात बियी दिं स्वके न्हापां चापुजा ॥ पिं(८)धाकयस लं दुय ॥ भेषासि ॥ देओली तय ॥
ओस(९) पिकाय मुलकोत हय ॥
पिथपुजा ॥
श्रीनातेस्वर(१०) थापांट्टागलासि ॥ मेस कुदे ॥ मुलसिथियागु (११)
भाद्रपद शुक्र ८ दिननिसे भाद्रकृष्ण ३ तकं यलदे(१२)स ओयातस कुम्हा नायकया क्षस ॥ सारदां कलसम(१३)य सिन्हम्हु कोवरा ॥ ङादो १ रादो १ पुओकि दोवो १ ॥ (१४) मल्ही दो १ सिसाबोसा दो १ इकापका पंचामृत सादु(१५)दु दाफोस्वा कचास्वां ता ५ अदुवा ४ पंचपताक्रर (१६) पता दुगं पति थ्वते मा निसलायात बाकु मल्हीचीनि(१७)जु गुता २ मा निसला पातस तय मा नीसला पति १२ मा(१८)देओ दछिना ग्वल १२ बाजुयात शुका २ जोसिभाजु शु(१९)कि २ आचाजु आना २ कुम्हायात देओ हयत ग्वल २ (२०) बेताली त्वाक २ कुम्हा निम्ह २ दक्षीना शुकि २ मा थु(२१)लि पुजा धुसाली जुजु १ जोसि १ आचा १ स्वाप्व पिबो छोय (२२)
थ्वनंलि जुजुयात नीसला धौ ग्व १ स्वा पो २ निसला जु ३(२३)
जोसिजुयात नीसला धौ ग्व १ स्वा पो २ नीसला जु ३(२४)
अचाजुयात नीसला धौग्व १ स्वा पो २ नीसला जु ३ (२५)
थुकिया ज्या थुलि पाचु जुलो